

سوال

الله در کتابش بیان کرده که ما را تنها به هدف عبادتش آفریده، اما در موضع دیگری از قرآن می‌بینیم که هدف از خلقت را ابتلای ما ذکر کرده؛ آیا این تناقض به شمار نمی‌آید؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

هیچ تناقضی میان آفرینش برای عبادت و آفرینش برای ابتلا وجود ندارد.

زیرا خود عبادت یک امتحان از سوی الله است برای بندگان که برایش معلوم گردد چه کسی ایمان می‌آورد یا کافر می‌شود و چه کسی معصیت می‌کند و چه کسی اطاعت، و در نتیجه نیکوکار را برای نیکوکاری‌اش پاداش دهد و بدکار را برای بدی‌اش مجازات کند.

حکمت ابتلا نیز این است که حال بنده در هنگام مصیبت‌ها شناخته شود که آیا صبر می‌کند یا بی‌تابی می‌کند؟ حال بنده در هنگام آزمایش با نعمت‌ها و مصیبت‌ها آشکار می‌گردد که آیا شکر می‌کند یا کفر می‌ورزد.

شاید سبب توهم سوال کننده از وجود تناقض این است که گمان می‌کند ابتلا صرفاً محدود به مصیبت است، و هر که صبر کند ثواب می‌برد و هر که بی‌تابی و بی‌صبری کند گناهکار می‌شود.

اما این یک تصور محدود و ناقص از مفهوم ابتلا است.

تصور صحیح این است که منظور از ابتلا همان آزمایش است، یعنی این ابتلا عام‌تر از **مصیبت** است، و امتحان در همه‌ی امور انسان و اعمال او و در جزئیات زندگی و آموزش وارد است، چرا که زندگی انسان و سلامتی‌اش و بیماری‌اش و خوشبختی‌اش و ثروتش و روزی‌اش و محیط زندگی‌اش، و علمش همه ابتلا است و در همه‌ی اینها الله متعال سلوک و رفتار این انسان را می‌آزماید که به راست می‌رود یا به چپ، در طاعت رحمان است یا در طاعت شیطان، و برای همه‌ی اینهاست که الله عزوجل می‌فرماید:

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ [ملک: ۲]

(آنکه مرگ و زندگی را آفرید تا شما را بیازماید که کدامیک نیکوکارترید و اوست ارجمند آمرزنده)

و می‌فرماید:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا [هود: ۷]

(و اوست کسی که آسمان‌ها و زمین را در شش روز آفرید و عرش او بر آب بود تا شما را بیازماید که کدامیک نیکوکارترید)

و همچنین می‌فرماید:

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ [مائده: ۴۸]

(و اگر الله می‌خواست شما را یک امت قرار می‌داد ولی [خواست] تا شما را در آنچه به شما داده است بیازماید پس در کارهای نیک از یکدیگر سبقت بگیرید. بازگشت [همه‌ی] شما به سوی الله است آنگاه در باره‌ی آنچه در آن اختلاف می‌کردید آگاهتان خواهد کرد)

و در جای دیگری می‌فرماید:

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ [انعام: ۱۶۵]

(و اوست کسی که شما را در زمین جانشین [یکدیگر] قرار داد و بعضی از شما را بر برخی دیگر به درجاتی برتری داد تا شما را در آنچه به شما داده است بیازماید. آری پروردگار تو زودکیفر است و [هم] او بس آمرزنده‌ی مهربان است).

همه‌ی این آیات دال بر این است که راز خلقت انسان **امتحان** است و این امتحان تکلیف به عبادت را نیز شامل می‌شود، بنابراین هر که عبادت را - با مفهوم شامل آن که همه‌ی انواع خیر را در بر می‌گیرد - انجام دهد پیروز شده و سود کرده و آنکه کوتاهی ورزد به اندازه‌ی کوتاهی‌اش زیان می‌کند.

ابن قیم جوزی - رحمه الله - می‌گوید:

او سبحانه درباره‌ی خلقت جهان و مرگ و زندگی و زینت داده شدن زمین با هر آنچه بر آن است ما را آگاه نموده که همه‌ی اینها برای ابتلا و امتحان است تا آفریدگانش را بیازماید که کدامیک نیکوکارترند، که عملش موافق با آنچه پروردگار دوست دارد باشد و در نتیجه موافق با همان هدفی که خود و همه‌ی جهان برایش آفریده شده‌اند و آن عبودیتی است که در بر

دارنده‌ی محبت و طاعت اوست...

روضة المحبین (۶۱).

علامه محمد الامین شنقیطی - رحمه الله - در تفسیر این سخن الله متعال که می‌فرماید:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ [ذاریات: ۵۶]

(و جن و انس را نیافریدم جز برای آنکه مرا عبادت کنند)

می‌گوید:

«تحقیق - ان شاء الله - درباره‌ی معنای این آیه‌ی کریمه یعنی: مگر آنکه آنان را به عبادت خود امر نمایم و مورد ابتلایشان قرار دهم یعنی با تکالیف امتحانشان کنم سپس برای اعمالشان پاداششان دهم، اگر خیر است خیر و اگر شر است، شر.

برای این گفتیم که تحقیق در معنای آیه چنین است زیرا آیاتی محکم از کتاب الله دال بر آن می‌باشد، زیرا خداوند متعال در آیاتی از کتابش تصریح نموده که که آنان را آفریده تا بیازماید که کدامشان عملش بهتر است و آنان را آفریده تا با اعمالشان پاداششان دهد.

الله متعال در اول سوره‌ی کهف می‌فرماید:

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا [کهف: ۷]

(در حقیقت ما آنچه را که بر زمین است زیوری برای آن قرار دادیم تا آنان را بیازماییم که کدامیک از ایشان نیکوکارترند).

تصریح او - جل و علا - در این آیات یاد شده مبنی بر اینکه حکمت آفریدن خلق آزمایش آنان است که کدامیک نیکوکارترند، این سخن او را تفسیر می‌کند که لِيَعْبُدُونِ (تا مرا عبادت کنند) و بهترین مفسر قرآن، خود قرآن است.

و مشخص است که نتیجه‌ی عمل - که عمل به هدف آن انجام می‌شود - کامل نمی‌شود مگر با پاداش دادن به نیکوکار برای نیکوکاری‌اش و جزای بدکار با بدکاری‌اش، و برای همین خداوند متعال تصریح نموده حکمت از خلق آنان در آغاز و سپس رستاخیز آنان همین است که نیکوکار برای نیکوکاری‌اش پاداش گیرد و بدکار برای کار بدش مجازات شود و این در سخن الله متعال در آغاز سوره‌ی یونس آمده که می‌فرماید:

إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ [یونس: ۴]

(اوست که آفرینش را آغاز می‌کند سپس آن را باز می‌گرداند تا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند به عدالت پاداش دهد و کسانی که کفر ورزیده‌اند به سزای کفرشان شربتی از آب جوشان و عذابی پردرد خواهند داشت).

و آنجا که در سوره‌ی نجم می‌فرماید:

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى [نجم: ۳۱]

(و هرچه در آسمان‌ها و هر چه در زمین است از آن الله است تا کسانی را که بد کرده‌اند به [سزای] آنچه انجام داده‌اند کیفر دهد و آنان را که نیکی کرده‌اند به نیکی پاداش دهد).

الله متعال این گمان انسان را انکار نموده که بیهوده رها خواهد شد و هیچ امر و نهی متوجه او نیست و بیان داشته که او را از مراحل خلقت به سوی وجود نیاورده مگر برای آنکه پس از مرگ دوباره وی را برانگیزد و برای عملش پاداش دهد. الله تعالی می‌فرماید:

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى (۳۶) أَلَمْ يَكُ نُطْفَةًٍ مِّن مَّنِيِّ يُمْنَى (۳۷) ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى (۳۸) فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى (۳۹) أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى [قیامت: ۳۶ - ۴۰]

(آیا انسان گمان می‌کند که بی‌هدف رها می‌شود (۳۶) آیا او نطفه‌ای از منی که در رحم ریخته می‌شود نبود؟ (۳۷) سپس به صورت خون بسته در آمد و [الله] او را آفرید و موزون ساخت (۳۸) و از او دو زوج مرد و زن آفرید (۳۹) آیا چنین کسی قادر نیست که مردگان را زنده کند؟).

أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن (۷/ ۴۴۵).

والله اعلم